

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

L57
1665

1999

Quercus myrsinifolia

Sandy Point

Oct. 1876

ԾԱՂԿԱԲԱՂ

Ի լիսկատար կենսագրութենէ սրբազան Հայրապետի
Ներսիսի Ե. վեհափառ, եւ ազգասէր կաթողի-
կոսի ամենայն Հայոց :

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Չ'համարիմ անշուշտ պիտոյ այն անցից ման-
րամասն ստորագրութիւնն, որ ինչ միանգամ
անցել էին ի Պօլիս և այլուր սկսեալ այն օրէն,
երբ Ղուկաս երջանկայիշատակ կաթողիկոսն
վախճանեցաւ, և Յովսէփայ յանդիման բաց-
ուեցաւ ճանապարհ առ ակոռն Հայրապետա-
կան : Որովհետև իմ գրութեան առարկայն է
միայն Ներսիսի գործն, և այն միայն կամիմ
պատմել վասնորոյ մնացեալն կրթողումայնպէս՝
որպէս արդէն աւանդած ունի Պէրպէրեանն :

Բազմապատիկ փորձերն արդէն քաջ ծանօ-
թացուցել էին Միաբանութեան՝ Ներսէս վար-
դապետի բնաւորութիւնն, որ երբ ինչևիցէ ա-
ռաջարկէ, այն այնպիսի կամապաշտութեամբ
առաջ կբտանի՝ որ չիներիր իմիք խափան լինել
նորան վասնորոյ և երբ առաջարկեց նա սուրբ
Էջմիածնի միաբանութեան Դանիէլիայս երկրորդ
անգամ ընտրութիւնն, թէպէտ շատերն կային՝
որ Դանիէլի ընտրութեան ոչ հաճ էին և ոչ հա-
ւան՝ նորա չափազանց հեզահամբոյր բարուց ա-

ղագաւ , վասնորոյ իսկ առաջին նուազին առե-
 Յովսէփայ ընտրութիւնն եղել էին հակամետ .
 սակայն անհնարին կարծելով Ներսիսի դէմ մա-
 քառին , կամաւ կամ ակամայ նախընտիր հա-
 մարեցան խաղաղութիւնն , և խուսափելով ազ-
 գային այն երկպառակութենէն , որ Ներսիսի
 ընտրած ճանապարհներէն սկսան գուշակել և
 կասկածիլ , յանձնառու եղեն . և այնպէս Դա-
 նիէլի ընտրութիւնն՝ Ներսէս՝ ընդ ստանալն Յով-
 սէփայ բերանացի կամ բանաւոր կտակի լուրն ,
 մեկնելով թէ Յովսէփ խղճահար լինելով Դանի-
 էլի տարնապարտ արքայանայ համար , այդ արել
 է ի նշան զլլման և ի հատուցումն զրկանաց ,
 կազդ ուրեց , ասաց և եղև , հրատնայեաց և հաս-
 տատեցաւ :

Այլ այս իսկ կտակի անունն , որ քստ իրին
 ոչ այլ ինչ էր , եթէ ոչ հոգեվարք մարդոյ վեր-
 ջին շնոր արձակման ժամանակն յայտնակ կամք ,
 զաղախար սուեց հակառակ կողման ի լլցս բն-
 ծայել մի այլ գրաւոր կտակ :

Չարարեան Գրիգոր վարդապետն , (զոր Պէր-
 պէրեանն կը յիշէ Եփրեմ արքեպիսկոպոսի թըղ-
 թոյ մէջ , Պատմ . Հայ . էջ 31 . թէ տեսք այժմ ,
 զի Աբեղայ մի վատնելով զկայս հանդուցեալ
 Յովսէփին իբրու ընդ հանրական գրուել , իւրովի
 յառաջացոյց . և գարձեալ էջ 32 , թէ արքեպիս-
 կոպոսք բողոքէին և գանգատանս գրէին ի չար
 Աբեղայէն , թէ գհաւատ մեր ընդ ոտիւք էարկ
 և կամի զԴաւիթն առաջացուցանել , զի ինքն
 լիցի և ախկոպոս ,) ունէր ձեռագիր յոյժ նման
 Յովսէփ Աբեղայ ձեռագրոյն , որով երբ միան-

գամ և կամենայր Գրիգոր Յովսէփայ գրութիւնն
 կարող էր այնպիսի ճարտարութեամբ խարդա-
 խել , որ և ինքն իսկ Յովսէփ չմարթանայր որո-
 շել իւր և նորա խարդախ ձեռագիրն : Գրիգորի
 ձեռին կայր Յովսէփայ անբաւ ստացուածոց հետ
 միասին և նորա եպիսկոպոսական կնիքն : Որով-
 հետե երբ Յովսէփ ընտրվեցաւ կաթողիկոս փո-
 րազրել տուեց այնուհետև մշտապէս ի գործ
 դնելի կաթողիկոսական կնիք . իսկ իւր արքե-
 պիսկոպոսական կնիքն թողեց իւր ծանրութեան
 մէջ : Այս կնքով և նորա ձեռագրի նման գրու-
 թեամբ պատրաստուեցաւ այն կտակն , որ օգնեց
 Դաւթին առաջ ստանալ կաթողիկոսութիւնն ,
 և ապա Պոլոս ժողովրդէն ընդունելութիւն , և
 օսմանեան Դոնէն հաստատելոյ խոստումն-բայց
 երբ իմացուեցաւ խարդախութիւնն՝ կտակն
 նանրացաւ , Դաւիթ գահավէժ հրատարակեցաւ .
 և խարդաւանողն յաքսորս դատեցաւ : Եւ այս
 կտակի յօրինուածն երբ և ուր տեղի ունեցաւ ,
 չմնաց անյայտ : Վրասիկաւկասի բերդի մէջ կա-
 տարուեցան սորա ամենայն տնօրինական խոր-
 հուրդքն :

Ինչևիցէ , Էմիաճնի միաբանութիւնն , որոյ
 ղեակն՝ Ղուկաս կաթողիկոսի մահէն յետ կրկին
 Յովսէփայ կնիքակաց զօրութեամբ Ներսէս վար-
 դապետի ձեռն էր յանձնուել , երբ լուր էառ
 թէ Յովսէփ իր մահու ժամանակն կաթողիկո-
 սութիւնն աւանդել է՝ տալ Դանիէլին , թէ և
 բերանացի կտակաւ , Ներսիսի ճարպիկութեան
 առջևն հակառակելոյ հնար չգտաւ , այլ իսկոյն
 ատեան կազմեցին . (այս այն ատեանն է , որ զկնի

երկուց ամաց Սիւհողոս կոչուեցաւ) խորհուրդարարին , և հաճութեամբ և հաւանութեամբ ամենեցուն թէ Յովսէփեանց և թէ Դանիէլեանց՝ արձանագիր յօրինեցին , և ամենեքին ձեռագրեցին . այս ատենական արձանագրի հիման վերայ էջմիածնի մէջ ժողովոյ գումարումն հրատարակեցին . շրջակայ գաւառներէն բազում հոգեւորականք և աշխարհականք հրաւիրանօք հաւաքվեցան էջմիածին , և ամենեքեան յօժարեցան և կնքեցին Դանիէլի ընտրութիւնն . Ահա այս հրաւիրանաց և ընտրութեան բազմաստորագիր թղթոց վերայ էր և ձեռագրութիւնն Դաւթի էնակէթեցւոյ , որ այն ինչ դարձել էր ի Կ. Պօլսոյ , և այս թղթերն յանձնեցին չորս հրաւիրակաց՝ երկու եպիսկոպոսի և երկու վարդապետի որ տանին առ Դանիէլ յԵւգոկիա , և վաւերացուցեալ պատճէնս առաքեցին ի Կոստանդնուպօլիս :

Այլ թէ ինչ հանգամանօք էր եկել Դաւիթ էնակէթեցին՝ Կ. Պօլիսէն յէջմիածին , այն՝ Պէրպէրեանն չէ գրել , և ինչ միանգամ գրել է , քաղուած է Խնճեան Յօհաննէսի թղթերէն , որպէս ինքն Պէրպէրեանն կըխոստովանի , և չէր կարելի քան զայն աւելի ստոյգ ինչ քաղելանտի . Դաւիթ՝ խարդախ ճանապարհներով էր շորթել և յափշտակել Դանիէլի ձեռքէն Կ. Պօլսոյ Պատրիարքական գաւազանն , և բորբոքել էր եկեղեցւոյ մէջ մեծ հրդեհ՝ էջմիածնի նուիրակ Գալուստ եպիսկոպոսի գրգռութեամբ . վասնորոյ և ինքն ևս նոյնօրինակ խարդախութեանց զոհ ցնաց , և իւր յափշտակեալ գաւազանն ձեռնէ

ձեռն անցանելով՝ եհաս Խնճեան Յօհաննէսի ձեռն . որ երբ գրաւեց պատրիարքական աթոռն՝ կամենալով հեռացնել կրկիսէն կասկածելի անձինքն , չարար խտրութիւն ինչ ներելի և աններելի հնարից մէջ , այլ առանց խղճահարութեան Դանիէլին աքսոր արժանացոյց ի Տենեդոս (Պօհճա ատասի) կղզին , և անտի Եւգոկիոյ առաջնորդութիւնն , Գալուստ եպիսկոպոսին ի Կիպրոս կղզին և անտի Ակնայ առաջնորդութիւնն . իսկ Դաւթին խոստանալով իւր օգնութիւնն , խորհուրդ ետ դառնալ յէջմիածին և անդ գտանել հնար ինչ և ընտրել ի կաթողիկոսութիւն :

Այս երկու եպիսկոպոսք միոյ բնաւորութեան տէր լինելով , և երկուսի ևս նպատակն և շահն ի միումկիտի կենդրոնացեալ գորով , եղեն սերտ բարեկամ , երկօքին ևս քարն ի ծոցի կրելով . և Դաւիթ՝ որ խոստացաւ դառնալ յէջմիածին , ոչ մարթացաւ իսկոյն կատարել , որոյ անակնկալ պատճառն էր այս . նախ՝ զի երկնչէր ի Ներսիսէ և ի հնարից նորա և ի յայտնի թշնամութենէ , զոր Ներսէս չունէր յայնմհետէ սքողել որովհետև Գալուստ եպիսկոպոսի հետ գժտութիւնն՝ այլ ևս հաշտութեան յուսոյ հնար թողած չէր . որովհետև թողեալ միւս ամենայն պարագայքն , Գալուստ եպիսկոպոսն Ներսիսի ուղարկած նուիրակն էր ի Կ. Պօլիս , և Գալուստ՝ ինչմիանգամ արել էր , Ներսէս պատրաստ էր ամենայնն արդարացնել , նաև Դանիէլի դէմ արածն :

Երկրորդ՝ Գրիգոր վարդապետի անակնկալ նամակն , որ գրել էր վլադիկաւկաս բերդէն , և նովաւ իմացում կուտայր Յովսէփայ մահն , որ

տեղի ունեցել էր 1801 Մարտի 11-ը և կը յորդորէր որ Դաւիթ գուն գործէ կաթողիկոսութիւնն իւր ձեռն անցունել, և այս նպատակաւ ուղարկել էր նորա ձեռքն՝ Յովսէփայ ճօխութենէն գանձ բազում, և խոստացել էր այլ ևս հասուցանել՝ որքան պիտոյ իցէ, և գրել էր՝ որ այն նամակի պատասխանոյն ունի սպասել ի Մողղոկ ուր պիտի վերագառնայր, որ Յովսէփայ բեռներն փոխարկէր յառձեռն պատրաստ գրամ: Իմացաւ Դաւիթ գրեց որի ամենայն գիտաւորութիւններն, և յայանեց իսկ Ենճեան Յօհաննէս Պատրիարքին, և նորա հետ միասին սկսաւ ի կողմն իւր որսալ հայազգեաց ամբոխն: Բայց մի անխոհեմ խօսք բաւական եղև, որ նորա ամենայն մեքենայքն վերու վայր պապալեցան: Հայերն սակայ երթեակ կ'անէին պատրիարքարան, ուր և Դաւիթ կը յաճախէր: Հացավաճառաց մէն Պատրիարքի առջևն ասաց Դաւիթն. Հայր սուրբ, էր այդքան էջմիածնի Հայրապետութեան կրցանկաս, լաւ չէր՝ որ Պօլսոյ Պատրիարք մնայիր: Դաւիթ մնաց մի այնպիսի նեղ տեղ, ուր բազում անգամ կընկնի առ իւծն երբ յամեն կողմանց շուրջ պատեալ պաշարեալ կըլինի ի կենսախուզ որսորդաց: Ոչ ապաքէն Պատրիարք էր կամաւ Դանիէլի, և այնպէս գլորվեցաւ աթոռէն, որ չիմացաւ թէ ո՞վ հանեց նորա ոտքի տակէն տախտակներն: Չկամեցաւ ասել, եթէ արժանի էի պատրիարքութեան, էր երկու աւուրց մէջ դեռ աթոռոյ վերայ չնստած՝ դաճալէժ արիք, որ մի գուցէ թէ Ենճեան Յօհաննէսի արտի մէջ կասկած ձգէ, թէ սա դեռ

ևս մոռացած չէ պատրիարքութիւնն, և պատասխանեց. լաւ է որ էջմիածնի Ժամակոչ լինիմ, քան ի Պօլիս՝ Պատրիարք:

Միօրինակ դառնացան թէ Ժողովուրդն և թէ Պատրիարքն. որովհետև էջմիածնի Ժամակոչութիւնն վերադաս գրեց քան զմայրաքաղաքի պատրիարքութիւնն, որ Յօհան Ոսկերբեբանի յաջորդութեան համապատիւ իմն էր և բարկութեամբ արտաքսեցին: Դաւիթ վարձեց ձի և տաղնապաւ հասաւ էջմիածին. ուր տեսաւ որ Դանիէլ կրկին ընտրվել է, և նորա ընտրութեան թղթոյն ոչ միայն ձեռագրեց, այլև իւր կողմանէ մի առանձին հրաւիրանաց և շնորհաւորութեան նամակ գրեց առ Դանիէլ, և միաբանութեան նամականոյ հետ ուղարկեց:

Դաւիթ ունէր էջմիածնի մէջ համախոհներ, որոց ծածուկ պատմեց Պօլսոյ յեղափոխութեց անցքն՝ որպէս ինքեան էր հաճոյ, և ցոյց տուեց ոմանց՝ Գրիգոր վարդապետի Չաքարեան՝ նամակն, և ամենեցուն յոյս տուեց՝ որ Յովսէփայ գանձերն նոցա հետ եղբայրաբաժին կանէ, եթէ օգնեն իրեն՝ որ կաթողիկոսութիւնն ստանայ: Որք միանգամ սուրբ էջմիածնի խաղաղութեան և բարօրութեան անձնատուր էին, միաք բերելով եղեղազար Անթափեոյ և Բիւթիւր Պետրոսի կաթողիկոսաց անցքն, բացէ ի բաց հրաժարեցան. բայց որք ներօրիսի երկաթի դաւազանէն կրցանկային ազատուիլ, և յօժար էին նորա նըւաճման համար ամենայն զոհ յանձն առնուլ, խաբուեցան նորա ոսկոյ փողփողմունքէն, և նորա հետ միացան, և սկսան Տփլիսեցւոց հետ

բանագնաց լինիլ :

Մեղիք Արրահամ Էնտկոլովեանն յարեցաւ Դաւթի կողմն , և Դաւթ վրաց արքայորդւոյ որ ունէր ի հարսնութեան զդուստր հայազգի Աբամելիքեան իշխանագնէի կամքն որսացաւ , և նամակ գրել տուեց առ Էջմիածնի միաբանութիւնն , որ Դաւթին տան կաթողիկոսութիւնն . այլ ուխտապահ միաբանութիւնն յանդիման կացուցանելով իւր առ Դանիէլ գրեալ նամակի պատճէնն , և Դաւթի ստորագրութիւնն՝ մերկապարսնոյ արար արքայորդւոյ միջնորդութեան անպատշաճութիւնն :

Դաւթ տեսանելով թէ արքայորդին չմարթացաւ առնել ինչ դիմեց առ խանն Երևանայ , և ոչ խնայելով Չաքարեան Գրիգոր վարդապետի ուղարկած ոսկւոյն՝ հաճեցոյց նորա սիրտն , և նա առաքեց ի սուրբ Էջմիածին երեք Պարսիկ երևելի իշխանք , որ Միաբանից սիրտն փոխեն և համոզեն որ կաթողիկոսական աթոռն նուիրեն Դաւթին : Ի՞նչ կասկած կայ , որ թէ ոմանք ի սրտէ չկամէին Դաւթի կաթողիկոսանալն , բազումք ևս յերկիւղէ ներսիս՝ սկսան մերժել Դաւթի առաջարկութիւնն : Օր չէր անցանէր որ Չաքարեան Գրիգոր վարդապետէն նամակ և դրամ չգայր թէ առ Դաւթ և թէ առ համախոհս նորա , որ ոսկիքն կ'առնուին , և ի հաճոյս ներսիս՝ Դաւթի ընտրութիւնն կրմերժէին :

Այն ժամանակն Դաւթ հասանելով յուսահատութեան ժայրն՝ կաշառօք կուրացոյց Երևանայ Մէհմէտ խանի աչքն , և նա ուղարկեց Էջմիածին Պարսից զօրաց Լեգէոն մի , որ հաւսաց

նման որսացաւ միաբանից խումբն , և մուծին ի տաճար սուրբ Աթոռոյն Էջմիածնի , և սուսերօք և բրօք ահ և սպառնալիք տալով՝ բռնութեամբ օծել տուին Դաւթի գլուխն և աջն , և նստեցուցին Լուսաւորչի գահն : Այս ամենն ժամանակակից երգաբանն այսպէս կըհամառօտէ յերգքն , որ ի դիմաց Էջմիածնի որպէս ողբ ի լսելիս կայսեր Ռուսաց կըհնչէ : Սարսեցուցիչն զօրաց երկնից՝ սուրբ Փետայն իմ և ձեր գահից , ազդէ ինձ զի ողբերգեցից , զբողոքս յունկս ձեր հասուցից . ահա ինքնակալ կայսր համակ Ռուսաց . յոյս փրկութեան իմ ի վշտաց . զերծս զիս ի Դաւթի ժանեաց :

Եթնադուլի այս սև դազան , եցել զքող իմ գեղազան , խլեալ զՏեառն Տէգ սրբազան , երբեկ զկարգաց հին գաւազան : Այս կ'ասէ այն մասին , որ մինչ Դաւթ ի 1801 ամի , Ապրիլի 28 օծվեցաւ , Չաքարեան Գրիգոր վարդապետի ուղարկած ոսկիքն արդէն վճարել էին , ծածուկ գողացաւ սուրբ Գեղարդն՝ որ սրբազան Տէգ Տեառն կանուանէ երգաբանն , և հանդերձ այլ ոսկեղէն անօթովք կըդնէ սիսուան պարկի մէջ , կամելով ուղարկել իւր եղբօր տունն , որ վաճառէ կամ գրաւ դնէ , և վաղվաղակի դրամ հասուցանէ : Այլ հանդիպեցաւ անդ Յօհաննէս արքեպիսկոպոսն (որ յետոյ անուանեցաւ կենդանի նահատակ ,) ազատեաց զսուրբ Գեղարդն որոյ վազն և Դաւթ բանտարկելով շատ խոչտանգանք տուեց նորան . որպէս Պէրպէրեանն կըյիշէ նախ միաբանից նամակի մէջ էջ 25 . «մինչ գողացեալ զսուրբ Գեղարդն և զայլ սքը-

բութիւնս և դանձս պատուականս և բարձեալ սխռամբ ի վերայ գրաստու առաքէր ի տուն եղբոր իւրոյ . զոր ըմբռնեաց և դարձոյց կենդանի նահատակ Յօհաննէս արքեպիսկոպոսն . և ի թուղթն Եփրեմայ՝ էջ 32. ատէ՛ Զբնիկ Պօլսեցի կենդանի նահատակ Յօհաննէս արքեպիսկոպոսն , որ գրեթէ ի վերայ Գեղարդեանն Քրիստոսի զկեանս իւր դնէր . . . զայնպիսի հարազատ որդին տայ ի կապանս , արկանէ ի բանտ և հարկանէ զգլուխն : Յետոյ կըսիս պատմել թէ այս կռիւն ուստի ծագեցաւ , և յիշելով Յովսէփայ բերանացի կտակն՝ որոյ ինքն էր ապանատես՝ կերգէ այսպէս : Բարունն ազդէր ազդին ընտրել՝ Յաջորդ ինքեան զտէր Դանիէլ , զոր հաճեցաւ կայսրդ հաստատել՝ հրովարտակաւ անշուշտ վճռել : Բարուն ասելով աստ՝ Յովսէփն կիմանայ , որ մերձ ի մահ ասաց իւր դիտաւորութիւնն , և նորապսակ կայսրն Ալէքսանդր Պաւլովիչ , մինչ եկել էր Մոսկվա մայրաքաղաքն իւր թագադրութիւնն և օծումն տօնախմբել , Եփրեմի ձեռամբ ընկալեալ սուրբ Էջմիածնի միաբանութեան աղերսն , խոստացել էր Դանիէլի ընտրութիւնն հաստատել , մինչ չէր Դաւիթ եղլիւր ապստամբութեան բարձրացրել :

Յետ որոյ զարմացմամբ և զարհուրանօք կը պատմէ երգարանն՝ Դաւթի անակնկալ բռնութիւնն և յաթոռ Հայրապետական թեակոխելն . ո՞վ ապառու՛մ ժպրհանաց , յանկարծ վառեալ ի նախանձ փառաց , ելից զգուքն արովք կաշառաց , սասանեցոյց զխու՛մբն արհեսց : Այս էր առ Երեանայ իւանն դիմելն , և երեք Պարսիկ

իշխանք բերելն , որով զարմացոյց և սարսափեցոյց զգու՛նդ միաբանից : զկնի որոյ կըյարէ . այն ինչ Դաւիթ յուսահատութեամբ սկսաւ գործել , վիթխար գաղանն մինչ կատաղէր՝ զմահմէտական պահակս բերէր , զԱրհիան բոլոր բռնարարէր , միւռոնակէզ վարազ լինէր :

Չարմանալի էր այս տարօրինակ դիպուածն , որ Յովսէփայ մահէն դեռ հազիւ անցել էր 40 օր , որ ահա Դաւիթ նստել էր ի գահ Թադէոսի Առաքելոյն և սկսել էր այնպիսի բռնութիւններ ի գործ դնել , որ Ղազար կաթողիկոսի կենսագրութեան մէջ անհաւատալի կերևէին :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Չաքարեան Գրիգոր վարդապետն իւր դաշանց վերայ հաստատուն մնաց . Յովսէփայ ինչքն և ստացուածքն պարտակեց , և ինքն ծոցերն լի ոսկով գնաց ի Տփլիս , և անտի յԷջմիածին՝ ուր Դաւիթ արդէն կաթողիկոս էր , միաբանութիւնն բոլոր բանտարկեալ , Էջմիածինն լի Պարսիկ զօրօք , և իւրաքանչիւր կարգաւորի վերայ կայր մի սպառազէն պահապան Պարսիկ , որ կը զգուշանային , որ չլինի թէ միաբանից մէջէն ոք կարողանայ նամակ գրել , և ծանուցանել ազգին՝ Էջմիածնի թշուառ վիճակն : Դաւիթ ստացաւ իւր սիրելի Չաքարեան Գրիգոր վարդապետի աջահամբոյրն , և գրեց իւր այն ինչ օժեալ աջն առաջին ձեռնագրութեան՝ Գրիգոր վարդապետի գլխին , և ձեռնագրեց եպիսկոպոս , և Հայրապետական նախկին կոնդակաւ հաստատեց Յովսէփայ տուած Գրիգորին՝ Ռուսաստանի Հայոց Առաջնորդութիւնն , և Գրիգոր

նոր եպիսկոպոսն հրապարակաւ՝ ի հանդիսի հաւմախուսք միաբանութեան , որ այն օրն նորա ձեռնադրութեան պատճառաւ բանտէն ազատուել էին և նորա պատրաստած համադամ խորտկօք ճոխացած ճաշն պիտի վայելէին , հանեց ծոցէն Յովսէփայ կտակն , և մատոյց Դաւիթ կաթողիկոսին : Ներսէս վարդապետն այս ամենայն գրեալ ծանոյց Եփրեմին՝ որ էր յԱսորխան . և այսու ոչ շատացեալ ի դիմաց՝ ամենայն երևելի եպիսկոպոսաց ևս գրեց անհամար թղթեր , որք ձեռագրեցին և կնքով իւրեանց դբրոշմեցին և ցրուեցին ամենայն հայաբնակ քաղաքներն . որով ամենայն տեղ իմացուեցան Դաւթի և Գրիգորի հրաշագործութիւններն :

Մինչ այս ամեն անցքն կանցանէին Էջմիածին՝ ինչ կանէր արդեօք ողորմելին Դանիէլ , որ երկու անգամ ընտրուել էր կաթողիկոս : Տակաւին հրաւիրակաց ձեռքէն ստանալով Էջմիածնի միաբանութեան ընտրութեան և շնորհաւորութեան բազմակնիք նամակն՝ Եւդոկիայէն ելեալ նոր էր հասել Բայազիտ , որ հասան առ նա Ներսէսի և բոլոր միաբանից թղթերն հետոյճեաէ , և ծանուցին Դաւթի արած յեղադարձն , և նա ստիպեցաւ երեք վանք (իւշ քիլիսա) կոչեցեալ մենաստանի մէջ պատասպարիլ : Ներսէս վստահ էր , որ Դանիէլ այնքան խրատուած է այժմ , որ միւսանգամ Մանուէլ վարդապետի խորհուրդէն չի շեղիր . այն պատճառաւ ինչ կրկամէր Դանիէլի համար տնօրինել , կրգրէր Մանուէլին , և բառ այնմ ամենայն ինչ կրկինէր : Ներսիսի մտաց մէջ լոյս ծագեց , որ Դանիէլ արդէն

իւշ քիլիսա վանքի մէջ օծվի կաթողիկոս . միաբանից հետ խորհուրդ արաւ , որ ամենեքին ի բանտս և ի կապանս կրկոչկոճէին , բազմաստորագիր նամակ թացրեց ի Պոլիս և առ Եփրեմ , որ աղգն յօժարի առայն , և Դանիէլին Հայրապետական օծութիւն մատակարարուի իւշ քիլիսա : Եփրեմին հաճոյ թուեցաւ այս՝ Ներսիսէն նիւթեալ և բոլոր միաբանութենէն հաճեալ և ընկալեալ հնարն , և 1801 Սեպտեմբեր 19 թուղթ գրեց ի Պոլիս առ Պատրիարքն Ենճեան Յօհաննէս եպիսկոպոս , և առ Աղգապետս Հայոց , որ Դաւթի կաթողիկոսութիւնն չընդունին և յօժարին՝ Դանիէլի կաթողիկոս օծուիլն իրաւացի համարել և թոյլ տան՝ որ իւշ քիլիսա կատարուի :

Եփրեմ արքեպիսկոպոսի նամակն՝ Կ. Պօլսոյ Հայոց աղղի վերայ այն աղգեցութիւնն ունեցաւ , ինչ յղացած ունէր Ներսէս իւր առաջնորդական մտաց մէջ , երբ այն նամակն կըշարագրէր և Էջմիածնի բանտարգել Միաբանութեն կըխորհէր գրել տալ : Ենճեան Յօհաննէս եպիսկոպոսն մեծ ոմն կարծելով իւր գլուխն , որ Ռուսաստանի Առաջնորդ Եփրեմ արքեպիսկոպոսն այսչափ է գրել առ նա , ժողովեց հայազգի իշխանքն և նոցա յանդիման ընթերցաւ այն թուղթն , չիմանալով՝ որ այն իւր յանցանաց դատակնիքն է և Դաւթի բազմադիմի մեքենայից քակտիչն :

Պօլսոյ հայազգիք աչքերն բացին , ճանաչեցին թէ Դաւթն որպիսի ոք է , և իւրեանց Պատրիարքն՝ որ Դաւթի համախոհ է և ամենայն

մասամբ ջատագով՝ ո՞րքան իրաւամբ է ստացել այն օրհասական Ենճեան մականունն, վաղվադակի ի խորհուրդ համախմբեցան, այն Ենճեան Յօհաննէս եպիսկոպոսի ձեռքէն առին Պատրիարքական իշխանութիւնն, և որպէս թէ ի վրէժ Դանիէլի՝ նորան աքտորանաց տեղ նշանակվեցաւ Եւդոկիա ուր և տարագրեցաւ Հոկ. 29 և նորա տեղն նստաւ Պատրիարքական աթոռն Խամսեցի Գրիգոր եպիսկոպոսն՝ որ երբեմն նուիրակ էր սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի. և այս տեղի ունեցաւ նոյն տարին ի Դեկտեմբեր 19:

Այս Խամսեցի Գրիգոր Պատրիարքն իւր առաջին գործն այն արաւ, որ Եփրեմարքեպիսկոպոսի նամակն յարգութեամբ ընկալաւ, իւր բարեկամաց օգնութեամբ աշխատեցաւ և հանեց օսմանեան բարձր Դռնէն Դանիէլի կաթողիկոսութեան հրովարտակն, որոյ աղաղաւ եկել էր Ներսէս վարդապետն ի Կ. Պօլիս, և յանձնեց նորան այն հրովարտակն, և կաթողիկոսի օծութեան Մաշտոցն, որ տանի Բայազիդ, և անդ կատարեն Դանիէլի օծութիւնն: Ներսիսի խորհրդատուութեան ունկն դնելով՝ գրեց նամակ առ Միաբանութիւնն Էջմիածնի, և առ Ազթամարայ կաթողիկոսն, և առ ոմանս Եպիսկոպոսաց, Առաջնորդաց շրջակայ վիճակաց երթալ համախմբիլ ի Բայազիդ, և մեծահանդէս փառօք կատարել Դանիէլի օծութիւնն ի կաթողիկոսութիւն ամենայն Հայոց: Խամսեցի Գրիգոր Պատրիարքի գրուածոց զօրութեամբ, որոց օրինակն տուել էր Ներսէս, երբ ինքն Ներսէս վերագարձաւ արքայական հրովարտակն և Մաշ-

տոցն ի ձեռին, Ժողովեցան բազմութիւնք եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, և Միւնհոդոս խմբեալ ըննեցին Դաւթի անպատեհ արարքն և դատապարտեցին, և հրատարակեցին զնա օծեալ ընդդէմ կանոնաց Եկեղեցւոյ և օրինաց սրբոց Հարց, վասնորոյ և լուծեալ ի կարգէն և ենթարկեալ ապաշխարութեան, և զձեռնադրեալսն ի նմանէ յեպիսկոպոսութեան՝ նոյնպէս ապօրինի մինչև ի տնօրէնութիւն օրինաւոր Հայրապետին. և ապա վճռեցին Դանիէլի վերայ կատարել օծութիւնն: Եւ այս հիման վերայ Դանիէլի օծութիւնն կատարվեցաւ ի 1802 ի Մայիսի 28 սպասաւորութեամբ Կարապետ կաթողիկոսին Աղթամարայ, և ընկերակցութեալ երեքտասան Արքեպիսկոպոսաց և Եպիսկոպոսաց, եօթնևտասն ականաւոր վարդապետաց և այլ բազում Կրօնաւորաց, Գահանայից և Եկեղեցականաց և աշխարհականաց, և նոյն օրն գրուեցաւ և այս սուրբ Ժողովոյ գործքն, որոյ նախագահ էր նոյն Կարապետ կաթողիկոսն: Եթէ Դանիէլ սրբազանի կամացն թողած լինէին այս ամենն ապաստան, անշուշտ պիտի անցանէին խաղաղութեամբ, և Դանիէլ յօժար էր մնալ այնպէս՝ որպէս և էր՝ երկիցս ընտրեալ ի կաթողիկոսութիւն և ոչ ժամանեալ ի պատուանդան Աթոռոյն. և յայնմհետէ՝ կամ կըվերադառնայր իւր առաջնորդարանն՝ յեդոկիա, կամ կերթայր ի Պօլիս՝ ուր ազգն բաւական էր տալ նմա ոգեպահիկ պատառ հացի, և կամ հրաման կառնոյր Դաւթէն երթալ Էջմիածին, և անդ անցուցանել իւր կենաց մնացորդն միա-

քանից կարգի մէջ : Եւ յայնժամ Դաւիթ տեսանելով՝ որ հակառակորդն նուաճուեցաւ , գուցէ ինքն ևս ի բաց դնէր բռնաւորութեան այն երկաթի գաւազանն , որով իբրև զանօթս բրտի կըփշրէր զամենեսին՝ թէ զարդարս և թէ զմեղաւորս . և որովհետև առանգամ մի օծուել էր ի կաթողիկոսութիւն՝ օրըստօրէ գուն կգործէր իւր նախածընդդէմ թշնամեաց հետ իրաւախոհ լինել , և զայրացեալ ազգի հետ հաշտիլ . որով և Դանիէլ ևս չէր ընկնիր այն փորձութեանց մէջ , յորս պարանեցաւ , և ազգի մէջ չէր ընկնիր այն մեծ երկպառակութեան հերձուածն , որ՝ քան զՀռոմայ անթիպապութեան պատառուածն պակաս չէր : Բայց տես՝ որ ի պայքարի կայր Ներսէս և գործակից իւր Մանուէլ ընդ նմա : Սոքա էին՝ որ Դանիէլին թոյլ չտուին լռել , որպէս ինքն հողւով չափ կըբաղձայր : Սոքա էին՝ որ Եփրեմին ուժ տուին գլուխ ամբառնալ , ապա թէ ոչ նա՝ դեռ քանի՞ օր էր այնուհետև անցել , որ մահու չափ կըբաղձայր որ ծնրադրութեան ժամանակն՝ Ասարախանայ եկեղեցականք նորա վեղարն ոտնակոխ չանէին : Ներսէս կըչարադրէր թղթերն և կըհասուցանէր առ Եփրեմ , և նա պարզագրել կուտայր և կառաքէր՝ ուր Ներսէս էր նշանակել . և Ներսէս քաջ գիտէր իւրաքանչիւր անձանց յարմարել գրութեանց ոճն , ի գիմաց որոց պիտի գրուէին :

Այս խաղերն Դանիէլի հետ ևս կըխաղային առանց իրիք խղճահարութեան . ո՞վ գիտէ՝ թէ ամեն օր քանի՞ հարիւր նամակ կամկոնդակ կը գրէին , որոց ներքոյ ողորմելին Դանիէլ իւր ա-

նունն ձեռագրէր : Ո՞վ թէ որքան ծանրացել էր նորա ուսոց վերայ կաթողիկոսական անունն , և փշեայ պսակի նման հողեպահանջ սլաքներով կըծածկոտէր նորա գլուխն Հայրապետական թագն : Այս միջոց թող գայր Թադէոս , թող աչքն բանայր Գրիգոր , և տեսնէին , թէ իւրեանց սուրբ Աթոռոյ վիճակն ցո՞ր աստիճան էին հասուցանել նոցա ժառանգորդքն : Նոցա վարդապետն Յիսուս՝ որ ասել էր թէ արքայութի երկնից բռնաբարի , և բռունք յափշտակեսցեն զնա , երբէք չէր ունեցել ի մտի՝ թէ իւր հետեողք մի օր պիտի Հայրապետական աթոռոյ վերայ դարձուցանեն այն բռնութիւնն : Հռոմայեցիք և Պարսիկք՝ զՀայոց ազգն նուաճել կամելով՝ թագաւորութիւնն պատառեցին քանիցս , Տիգրանեան Արտաւազդէն յետ վերին Հայք և ստորին Հայք բաժանեցին յիրերաց : Թէոդոս կայսրն՝ Արշակ և Վաղարշակ թագաւորեցոց , որ Հայոց ոյժն սկարանայ : Արկադէոս և Շապուհ Հայաստան կիսեցին : Հազարացիք՝ Բագրատունեաց թագաւորութեան մօտ Արծրունեաց թագաւորութիւն , և յետոյ Սիւնեաց թագաւորութիւն , և կարուց թագաւորութիւն հնարեցին , որ ազգն միշտ երկպառակութեան մէջ մնայ : Այդ ցաւոց վերջն այն եղև՝ որ Հայոց ազգն մնաց վերջապէս առանց թագաւորի : Այդ անմխիթար ժամանակն վառ էր միայն Հայրապետական կանթեղն . այն ևս սկսեցին պատառել հերձանել . փոքր ինչ ձէթ տարին Աղթամարայ կանթեղի համար , փոքր ինչ ևս գանձասարայ կանթեղի . կէս ձիթոյն առաւ

Միս . Ընչ մնաց սուրբ էջմիածնի կանթեղի մէջ :
 Հայոց նուազած ազգն յանկարծ ունեցաւ
 չորս Հայրապետութիւն . որ թէ օրինաւորապէս
 նկատենք , այնքան սակաւաւոր է , որ հազիւ
 թէ կարէ կազմել միոյ Հայրապետի գաւազանի
 ներքոյ հօտ փոքրիկ : Մինչ ազգի բարեաց փա-
 փաքողք հետամուտ կրինէին բառնալ այն ազ-
 գապատառ չորեքութիւնն , և դարձեալ Գրի-
 գորի ի չորս մասունն հերձեալ մարմինն միաւո-
 րել մի էջմիածնի Աթոռոյ վերայ , և ահա երևե-
 ցան էջմիածնի գահի ծուառողք երկու կաթո-
 ղիկոսք , որոց մէկն՝ առանց ազգի հրաւիրանաց
 զանձն ընծայեցոյց , և միւսն՝ ներսէս շարագրեց :
 Երկու կաթողիկոս միւսնոյն Աթոռոյ վերայ երե-
 ւելոյն զկնի՝ Ընչ զարմանալի էր , եթէ իւրա-
 քանչիւր վիճակի մէջ ևս երկերկու Առաջնորդք
 ստեղծուէին : Ահա Ռուսաստանի Հայոց թեմն
 ստացաւ երկու Առաջնորդք . մին էր Եփրեմ
 արքեպիսկոպոսն , և միւսն Գրիգոր նոր եպիս-
 կոպոսն՝ որ նոյնպէս զանձն կրկոչէր արքեպիս-
 կոպոս : Արդէն բովանդակ ազգն պատառուել
 էր յերկուս բաժինս , մին եղել էր Դաւթեան և
 միւսն Դանիէլեան : Ռուսաստանի հայերն չորս
 պատառ եղեն . նոքա Դաւթեան և Դանիէլեան
 լինելով՝ կրկին հերձուածոյ ենթարկեցան , և
 եղեն ոմանք Եփրեմեան և ոմանք Գրիգորե-
 ան : Ոմանք լինելով Դաւթեան՝ համախոհ էին
 Գրիգորի , և այլք՝ լինելով ի կողմն Դանիելի՝
 բարեկամ էին Եփրեմի : Այս բնական էր , Բայց
 գերբնապէս հակառակ այսմ՝ կային բազումք
 որ հաճէին Դանիելի Հայրապետութեան , և կը

սիրէին զԳրիգոր , վասնորոյ և էին համանգա-
 մայն Դանիէլեան և Գրիգորեան . որպէս և բա-
 զումք՝ յօժար էին զի Եփրեմ իցէ Առաջնորդ-
 իւրեանց՝ ընդ իշխանութեամբ Դաւթի , և այսու
 էին համանգամայն Դաւթեան և Եփրեմեան :

Այս սոսկնաթանի պատրաստողն չէր անձն ա-
 ռանց պաճուճանաց՝ ընդասունն Յակոբ , այլ
 ներսէս , որ ըստ իւրում՝ ազգասիրութեան թէ-
 պէտ կարկառեց՝ ուժ և կամեցաւ , այլ նովաւ
 չյաջողեց ազգի համար ապահովել անդրանկու-
 թիւն , կամ հայրական օրհնութիւն . ճշմարտու-
 թեան պաշտպան կանգնեցաւ՝ ճշմարտութեանց
 զոհերով , ազգի իրաւանց ջատագով հանդիսա-
 ցաւ հիմն խախտելով , Երիքովի պարիսպն բարձ-
 րացոյց անդրանկաւ , և զդրունսն կանգնեաց
 կրտսերաւ : Ազգի պատառումն՝ անկարկատելի
 էր , և պատառուածն՝ մեծ : Այնպիսի գերդաս-
 տաններ կային՝ որ այրն՝ մէկ կողմի համախոհ էր
 և կինն՝ միւս կողմի . հայրն Դանիէլեան էր , որ-
 դիքն Դաւթեան : Երեսասարդն նշանախօսեալ
 էր օրիորդի . աներն Գրիգորեան գողով՝ երբ
 լսեց՝ թէ փեսայն Եփրեմեան էր , քակտեց նը-
 շանն , և դուստրն այլում հարսնացոյց :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԻ

Գրիգոր՝ եպիսկոպոսութիւնն ստացաւ՝ ոչ Յով-
 աէփ գեղեցկի գնով քսան գահեկանի , և ոչ Յի-
 սուսի գնով՝ երեսուն արծաթոյ , և ոչ անգամ
 Աբրահամու գնեալ կրկին այրի գնով չորհարիւր
 սապերի , այլ Յիսուսի մարմինն գողացեալ համ-
 բաւելոյ աղագաւ տուած արծաթ յոյժ անուանե-
 եալ կշռով , զոր նարեկացին կրկնակապէն կա-

շառաճգութեան մէջ է առել. և Յովսէփայ Սանահնեցւոյ կնքով խարդախեալ խրատեղծ կտակն՝ որպէս գայլի բերանն յետկար տալով, և խոստանալով՝ որ Ռուսաց կայսերական դռնէն հաստատութեան հրովարտակ պիտի հանէր Դաւթի կաթողիկոսութեան մասին, Վասակի նման կը վազէր դէպի Ռուսաստան, առնուլ զվարձ իւրոց երախտեաց. և այսպէս ի վերջ Մայիսի 1801 թուոյն հասաւ Տիփլիս. ուր քանի որ առաջ եկել էր Դաւթի ճանկերէն անձնապարծ ճողորպրեալ գեղարդակիր Յոհաննէս եպիսկոպոսն Ակնեցի, որ Գրիգորի համար Ղևոնդ երէց դառնալովասաց. եթէ դու երթաս հասնիս Աստրախան և Ռուսաստանի առաջնորդութիւնն ստանաս, ապա չէ Աստուծոյ ընդիս խօսեալ:

Առանց երգման պիտի հաւատաք՝ որ գեղարդակիր Յոհաննէս եպիսկոպոսն՝ Աստուծոյ հետ խօսած չէր, և Աստուած ևս ժամանակ չունէր նորան յայտնութիւններ անել, բայց այս քաջայայտ էր, որ տեսել և ընթերցել էր գեղարդակիրն՝ Ներսիսի թուղթն առ Եփրեմ, և այն ևս գիտէր՝ որ Եփրեմ որպէս մեքենայ՝ ի ձեռս Ներսիսի՝ ի մաղէ չի վրիպէր: Եւ որպէս գուշակեց գեղարդակիրն՝ այնպէս իսկ տնօրինեցաւ Գրիգորին: Գրիգոր, որ երկու շաբաթ առաջ ի Մոզդոկ Յովսէփայ գանձուց պատճառաւ Ուսանաներով էր ընդունելութիւն գտել, այժմ տեսաւ նոյն հայազգի ժողովուրդն յանդիման իւր կանգնեալ քարերով և բիրերով. մինչև զարմանալ նմա և հարցանել Գողթի պէս, միթէ ես չունեմ, որ քարամբ և ցպովք էք

ինձ դիմաւորել. և նոքա նոյնք պատասխանեցին՝ ինչ Դաւթի էր պատասխանել:

Չուր էր Գրիգորի զարմանալն, որովհետև քաջ գիտէր ինքն, որ Մոզդոկցիք նորան պատիւ տալոյ միտք չունէին երբէք. նա՛ Մոզդոկի փափկամունդ գեղանոյշ հարսանց մէջ Ուսանայ անուամբ սանամայրներ ունէր, նոցա բարեկամք և ազգականքն էին նորան ուսանայ երգողներն. իսկ ծերերն՝ որ ի սրտէ Եփրեմեան էին, և այժմ՝ Դանիէլեան ևս են. դեռ նա չէր հասել էջմիածին, որ միաբան Աստրախանայ, Ղզլարայ, Մոսկովայ և Պետերբուրգի հայազգեաց հետ բազմաստորագիր նամակ էին գրել առ Դաւթի, որ Գրիգորին չձեռնագրէ, որովհետև նա Ռուսաստանի Առաջնորդութեան ընդունակ չէ. և թէ ինչ Յովսէփ խօսել էր, այն իւր կամօք էր և Գրիգորի դրդամամբ, և ոչ ազգի բաղձանօք. այլ Դաւթ կուրացեալ ի կաշառաց Գրիգորի՝ և՛ ձեռնագրեց Նիկոյի պէս հակառակ կամաց ժողովրդեան, և՛ Առաջնորդութեան կոնդակաւ ուղարկեց ի Ռուսաստան. ուր արդէն կայսրաքայական հրովարտակն պատրաստել էր նորա համար ի մէջ սահմանացն Ռուսաց բանտարկութիւն:

Այսպէս Գրիգոր նոր արքեպիսկոպոսն ընկաւ ծուղակ՝ որ նորա ոտից համար լարել էր մեծաւ իմաստութեամբ Ներսէս. և տեսնելով թէ ոչ Աստրախան, ոչ Ղզլար, ոչ Մոզդոկ, ոչ Նորնախիլեան, և ոչ Խրիմ երես չունի, դիմեց Գրիգորիպօլսոյ կողմն, ուր Յովսէփայ Արղութեանցի եղբօրորդին՝ իշխանագնեայ Բարսեղն՝ ի

հարսնութիւն իւր ունելով Բուլղոզու Պօղոս աղայի միակ դուստր Աննայն , մտել էր նորա մեծագանձ հոխութեան ժառանգութիւն , և կուսակից էին Գրիգորի , և հակառակորդ Եփրեմի և Դանիէլի :

Դանիէլի օծութիւնն կատարելոյն զկնի՝ Դանիէլի կուսակիցք բազմացան . բայց կային բազումք՝ որ իմանալով՝ թէ այս ամենայն չարեաց ծնողքն են Ներսէս և Մանուէլ , թէպէտև ունէին սէր և մտերմութիւն առ Դանիէլ , բայց ատելով կատէին զՆերսէս և զՄանուէլ Դանիէլի մտերիմ կուսակցաց մէջ կային բազումք էջմիածնի միաբաններէն , և Պօլսոյ կողմէն հաւաքված եպիսկոպոսներէն , որ Դանիէլին զգուշացուցին , թէ այնքան վատ է գնացել Ներսիսի և Մանուէլի համբաւն ի Պօլիս , որ այն մայրաքաղաքի ազգն թէ Դաւթեանք և թէ Դանիէլեանք՝ Ներսիսի և Մանուէլի անունն դրել են Նեստոր և Մակեդոն : Ներսէս նշմարելով՝ որ Դանիէլի սրտի մէջ սկսաւ սառնութեան նշաններ երևիլ , կարծեց՝ թէ Մանուէլէն է . վասնորոյ առիթ բերելով Գրիգորի դէպ ի Գրիգորի պօլիս երթան , դրդեց Դանիէլին՝ որ Մանուէլին ուղարկէ Եփրեմի վիճակն , և նա նորան տեղ յատկացնէ Գրիգորի պօլսոյ և Խրիմի կողմն : Դանիէլ՝ այս պատճառ յօրինելով՝ կամեցաւ Ներսէսին և Մանուէլին շնորհել ձեռնադրութեամբ եպիսկոպոսական կարգ . այլ երկօքին ևս հրատարեցան , ասելով՝ թէ արտաքոյ էջմիածնի չկամին եպիսկոպոսանալ , մինչ ինքեանք արտաքոյ էջմիածնի տունն Դանիէլին կաթողիկոսու-

թիւն և օրինաւոր հրատարակեցին , և ազգին՝ ընդունելի կացուցին :

Գնաց Մանուէլ և որպէս բազէ հասաւ Գրիգոր արքեպիսկոպոսի յետևէն , և բորբոքեց անդ ըստ սնօրէնութեան Ներսիսի նոր կռիւ , որովհետև կաթողիկոսի կոնգակն ի ծոցին , և Եփրեմի Առաջնորդական հրամանն ի ձեռին , և Ռուսաց տէրութենէն ևս հրովարտակ առաւ որ կոչուի այն կողմանց առաջնորդական ֆոխանորդ , (յաջորդ կամ վիքար) . և հրամայեց՝ որ թոյլ չտան Գրիգոր արքեպիսկոպոսին եկեղեցի գալ և փիլոն զգենուլ . այլ թէ կամի՝ առանց փիլոնի թող աղօթէ ի թիւս ժողովրդեանս Այս Դանիէլի անօրէնութիւնն չէր , այլ Ներսիսի գիւտն էր , և Մանուէլի գործադրութիւնն . Այսու ամենայնիւ՝ Գրիգոր արքեպիսկոպոսն ծոցն լի ունելով ոսկով՝ երջանիկ էր և քան զԴանիէլ , և քան զԴաւիթ , և քան զԵփրեմ , և քան զամենայն Պատրիարդունս և կաթողիկոսս , և քան զՆերսէս և քան զՄանուէլ , որ Գրիգորի առջև միայն կարող էին զգուռն եկեղեցւոյ փակել . այլ գրունք աշխարհականաց , թէ Հայոց և թէ այլազգեաց , թէ տիկնանց և թէ օրիորդաց մեծուհեաց միշտ լայնարձակ էր բաց . և նորան՝ այն էր հարկաւոր և ցանկալի իսկ վիճակի Առաջնորդութիւնն էր երկրորդական խնդիր , որ թէ ստանայր՝ կ'ազատուէր ֆորեպիսկոպոս մականունէն .

Մանուէլի գնալոյն զկնի՝ Ներսէս տեսաւ , որ օսմանետն տէրութեան մէջ չունի անպահովութիւն . և իմանալով՝ որ ըստ իւր պատուիրելոյ

գեղարդակիր Թոհաննէս արքեպիսկոպոսն արգէն փախել է ի Տփլիս, ինքն ևս հրաման առեալ ի Դանիէլէ, եկաւ ի Տփլիս, եւ տեսաւ որ գեղարդակիր Թոհաննէս արքեպիսկոպոսն ընկերակցութեամբ Տփլիսոյ Առաջնորդի, (որոյ անունն մոռացել եմ, և որ վաղնջոց բարեկամ էր թէ Դանիէլին, և թէ գեղարդակիրն,) իւրեանց ձեռին գործիք արարեալ Սերոբէ Պատկանեան վարժապետի գրիչն, հասուցել են բազում կարևոր նամականիք առ ժողովուրդս ցրուեալս ի Պոլիս, Եգիպտոս, ի Բերիա, Տիգրասանակերտ, Անտիոք և ի խորին Պարսկաստան, և ի Հնդկաստան անգամ, ուրախ եղև յոյժ. բայց չգտեալ առաջնորդական տան մէջ որ ի սրահին տէր Ղազարի վանք, կամ փաշայ վանք կոչեցեալ պարսպապատ հնակերտ շինուածոցն՝ ինքեան յարմար մաքուր սենեակ, տեղափոխեցաւ ի խրճիթ բնակարանի Սերոբէի Պատկանեան, որ բնակէր յայնժամ ի տան Փիթոյեանց աղայի, ի մերձակայս Մողնեայ սուրբ Գէորգի եկեղեցւոյն և Մողնու կալ կոչեալ փոքորիկ որդոստային:

Դաւթ կաթողիկոսն տեսնելով որ Դանիէլի Հայրապետութիւնն՝ Ներսիսի և Մանուէլի ճարտարութեամբ, Եփրեմի և գեղարդակիր Թոհաննէսի արքեպիսկոպոսաց գրութեամբ, և Սերոբէի Պատկանեան գրչութեամբ և նորա երգոց թովչութեամբ և Դանիէլեանց համախօհից անխոնջ ջանիւք օրըստօրէ աւելի հաստատութիւն առնելոյ առհաւատչեայքն ձեռք կրբերէ, և արդէն Ռուսաստան իմանալով Յով-

սէփայ անուամբ հնարած կտակի խարդախութիւնն, սկսաւ Երևանայ Խանին առանձին, և Յաթ Ալի Շահին առանձին թղթովք ակնարկել, որ Դաւթի կողմն պահելով չաջատին Դանիէլի իրաւունքն ժխտել և սկսաւ կրկին բուռն հարկանել նախկին հնարներէն. և որովհետև առանգամ մի բռնութեամբ էր այն գահն իւր ճանկն ձգել, կայմեցաւ բռնաւորութեամբ հատատուիլ Սուրբ Էջմիածնի ճոխութիւնն, որ Ղուկաս կաթողիկոսն մթերելէր՝ գտաւ միաբանից և գանձապետին և աւագ լուսարարին անհնարին խոշտանգանք տալով, և սկսաւ ջամբել Մէհմէտ Խանին, և ի ձեռն նորա Օսմանեան Դրան Եպարքոսին, որ երգաբանն իւր երգոյ մէջ այս չորս տողի մէջ համառօտելով կրպատմէ, և կ'ասէ. բորենաբար զգանձս իմ բրէ, զսրբազան անօթս կրէ, Մէհմէտ Խանին միշտ նուիրէ, զիս մերկ այրի կացուցանէ. ոհ. ինք. Ս. յս կաշառաց արգասիքն այն եղև, որ Դաւթի համախօհ Պօլսեցի Հայոց խուժանն՝ Գրիգոր Պատրիարքէն խլեց հովուական գաւազանն, և միւսանգամ յանձնեց աքսորեալ Ենճեան Թոհաննէս արքեպիսկոպոսին: Սա իսկոյն Դաւթի անունն սկսաւ եկեղեցւոյ մէջ յիշել տալ, և հրաման հանեալ յՕսմանեան տէրութենէն, զԳրիգոր ընկեցեալն ի Պատրիարքութենէ, և զԴանիէլ Հայրապետն Հայոց եւ աքսորել ի սուրբ Էջմիածին՝ մատնել ի ձեռս Դաւթի, որ եղև յամանեանն Հոկտ. 1802 ամի, մինչ նոր էին գընացել Մանուէլ ի Գրիգորիպօլիս, և Ներսէս ի Տփլիս:

Այս դարձեալ նոյն երգարանն ողբալով կը-
բողբէ այս չորս տողից մէջ . Էարակիկլուն մըր-
բիկ յարոյց , զբդ ելիս և զդուքս նոր լիացոյց ,
գիմՊատրիարքն աստ վարեցոյց , գննճեան Յո-
հան անդ գճեցոյց . ո՛հ Ինքնակալ կայսր հա-
մայն Ռուսաց , յոյս փրկութեան իմ ի վշտաց ,
գերձո՛ գիս ի Դաւթի ժանեաց :

Յնծացաւ սիրտ Դաւթի՛ որպէս այն որ գտանէ
աւար բազում , երբ տեսաւ իւր աստիճինն կապ-
եալ առաջի իւր ամեալ . և զկնի բազում անար-
գութեան և խոշտանգանաց՝ Դանիէլի միրուքն
կտրեց . զոր երգարանն այսպէս է պատմել , թէ
զԱհարոնի մօրուս սափրէր : Բայց նշմարելով
միտքանից թախիժն , վախեցաւ որ յանկարծ
իւր ձեռքէն յափշտակելով ազատութիւն կու-
տան Դանիէլին՝ մատնեց Մէհմէտ Խանի ձեռն ,
և նա երևանայ բերդի մէջ եզ ի գիպահոջ : Եւ
այսպէս Դանիէլ , որ կամօք Ներսիսի եղել էր
կաթողիկոս , թէպէտ եհաս ի սուրբ Էջմիածին ,
այլ փոխանակ բազմելոյ յաթոնն թաղէտի և
սրբոյն Գրիգորի՝ յոր հրաւիրեալն էր կրկնակի
քնտրութեամբ՝ անկաւ ի բանտ մահապարտից :
Իսկ Գրիգոր Պատրիարքն՝ որ շղթայակից էր Դա-
նիէլի՛ մնաց ի բանտին Էջմիածնի : Էջմիածին և
բանտ : Արդեօք այս բանտն՝ նորաստեղծեալ
ինչ արարչագործութիւն էր Դաւթի , թէ ժա-
ռանգութիւն էր մնացած յաւուրց մեծագոր-
ծութեանց Ղազարու՝ որոց Դաւթի գտաւ հետե-
ող . իսկ Ներսէս՝ որ կայր ի Տփլիս և բնակէր ի
տան Սերոբէ վարժապետի Պատկանեան , լսելով
թէ Դանիէլ կապանօք բերուեցաւ Էջմիածին ,

կամեցաւ հասանիլ նմա յօգնութիւն . բայց յան-
կարժ լսեց , որ Դաւթի կողմէն եկել են խնդրա-
կըք , և վրաց մեծամեծաց կաշառք տալով
ստացել են իրաւունք ձերբակալ առնել զնա ,
և տանել Եջմիածին , ստիպեցաւ թաքչիլ . և
թաքստեան տեղի չգտաւ ապահով քան զայն
սենեակ՝ ուր բնակէր ցարդ ի բնակարանի Սե-
րոբէ վարժապետի Պատկանեան : Այս թագուս-
տըն տեեց ութ ամիս : Յորժամ Ներսէս եկն
զառաջինն ի տուն Սերոբէ վարժապետի Պատ-
կանեան , նա ունէր զերկուս ուստերս . յորոց
երիցագոյնն Գէորգ անուն ծնել էր ի 1799 , և
արդէն էր երեքամեայ . իսկ երկրորդն Գաբրի-
էլ՝ որ ծնել էր ի 1802 Փետրվարի 26 , էր ութա-
մեայ : Ներսէս յետ ժամանակաց՝ երբ գտաւ
ապահովութիւն , մէկ նամակի մէջ շնորհակալու-
թիւն գրելով առ Սերոբէ , վասն իւր ութա-
մեայ հիւրընկալութեան , յորժամ երկրքին ևս
էին աղքատ և հալածեալ , իւր թաքստեան
միջոցն նմանեցրել էր եղիա Մարգարէի՝ Սարե-
փիթայ Սիդոնացւոց այրի կնոջ տանն պանդխ-
տութեան , և իւր կերակրելն՝ որ գիտէր՝ թէ
հրաշայի ալեր սափորէն կամ իւղոյ կամ բսակէն
չէ՛ գրել էր ընդգէմ կամացն Յիսուսի գործ-
եալ , որ ասել էր , թէ ո՛չ էր արժան առնուլ
զհաց մանկանց և արկանել շանց : Բայց յառաջ
քան զպատմելն թէ Ներսէս այն ութամեայ
ժամանակն՝ որ բռնադատեալ էր անձնապահ լի-
նել ինչ գործով կը պարապէր Սերոբէ վարժա-
պետի սենեակի մէջ , կամ իմ ասել թէ ինչ օգ-
նութիւն հասաւ նորան՝ որ այնու փրկեցաւ :

Արդէն Հերակլ Թագաւորին որդին՝ և Ժառանգըն Գէորգի՛ վաղ էր մեռել, և նորա որդին և Ժառանգն Դաւթ արքայորդին՝ զկնի մահու Հազրով կուսակալի տարուել էր ի Ռուսաստան հրամանաւ ինքնակալին Պողոսի Առաջնոյ, և Վրաստան ընդունել էր Ռուսաց հպատակութիւնն. վասնորոյ և Վրացի իշխանք, որ Մելիք Աբրահամի նման համախոհ էին Դաւթեանց՝ Ռուսաց մեծամեծաց թոյլտուութիւնն ունենալով՝ բազում ինչ կանէին անպատիժ: Ի նամակաց Սերորէի և գեղարդակիր Յօհաննէս արքեպիսկոպոսի իմանալով ի վերսի վտանգն թողոքեց առ կայսրն, և կայսերական հրովարտակ եկն առ կուսակալն Ռուսաց՝ որ Ներսիսն ազատեն: Ռուսաց ոստիկանութիւնն և Դաւթի որիկայքն միևնոյն ժամանակն իմացան Ներսիսի թաքստեան տեղն. Ռուսք եկան փրկութիւն տալ Ներսիսին, Դաւթեանք եկան մահ տալ Ներսիսին. և միասին շուրջ պատեցին տունն: Ապուզաւրեան տէր Մոսէսն հասաւ. ինքն քաջ մարդ լինելով՝ Ներսիսին գօտին ձգեց երդիքէն և հանեց և յանձնեց Ռուսաց. այս պատճառաւ երգարանն ասել էր թէ . . . անձն Ներսիսի՛ ըստ քաջութեանն տէր Մոսիսի՛ յանուն կայսերգ կորզեալ լինի:

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

Ներսէս վարդապետն տեսանելով Սերորէի անխնամ վիճակն, և նորա կնոջ միայնութիւնն, որ թէ զաւակաց խնամք ասնէր՝ տնտեսութիւն կրմնար անխնամ. թէ տնտեսութեան միտ դըրնէր, զաւակունքն կրմնային անայցել, այն նո-

բաժին Գարրիէլ մանկան գաւառ ասծիչ. կը գրկէր, գրկով կըշընցուցանէր, օրօրոցէն կը հանէր, օրօրոց կըդնէր, և իւր խապօտ ձայնով օրօր կերգէր. և երբ մայրն Մարիամն կ'սկսէր ըստ տեղոյ սովորութեանն վրացերէն օրօր ասել խավ նանօ, վարդօ նանօ նանօ. Ներսէս աստիկ կըբարկանայր, առ զայրոյթ որտին ծաղր կանէր, և անդադար մեղադրանք կըխօսէր առ Սերորէ Պատկանեանն, որ նա կըներէ և թոյլ կուտայ՝ որ իւր զաւակաց ականջն վրացերէնին ընտելանայ ի վնաս հայերէնի: Այս պատճառաւ Սերորէ վարժապետն Մխիթար Աբրայի երգարանէն մէկ երգ՝ որ գիտէր ի բերան՝ այնքան երգեց ի հաճոյս Ներսիսի, որ այ միայն Ներսէսն անգիր սերտեց, այլև իւր անգրագէտ կիսն սովորեցաւ, և աշակերտներէն բազումք, որոց մէջ կային Միրախոռ Յովսէփի որդին Բարսեղն, (վասիլ Օսիփիչ Բէհրուդեան,) և Միրիչիքէարբաշի Յովսէփի որդի Յօհաննէսն, (իւան Օսիփիչ Ղորղանեանն) ևս ուսան, որ միշտ Ներսիսին ձայնակից կըլինէին: Երգն այս էր.

Ննջեա՛ որդեակ, քաղցր և անոյշ, հանդիք քնով և ան քեզ ոյժ, օրօր, օրօր, օրօր, օրօր, Աստուած որդւոյս իմ օր օր օր:

Երկինք չէին քեզ բաւական, բայց ես եղէ քեզ կայարան, օր օր և այլն:

Դու՛ որ յերկինս ահիւ պատուիս, ձեռամբ իմով աստէն պատիս, օր օր:

Հրեշտակապետք յառաջ մատիք, հաւաքեցէք որդւոյս ծաղիկ, օր օր:

Մուրբ Յօհաննէս մանուկ քաղցրիկ, շարժեալ

ԿՅՐՐ ԿՅՆԳ ԿՅՆԳ ԿՅՐՐ ԻԿ :

Այլ մի երգեր՝ օր օր, օր օր, Աստուածորդւոյ իմ օր օր օր :

Մինչդեռ Ներսէս չգիտէր թէ այս որո՞յ շարադրութիւնն է, և կըկարծէր թէ Սերոբէինն է, շատ կախորժէր, և միշտ այն կըմըմջայր . բայց երբ իմացաւ որ այն Մելիթարայ Սերաստացւոյն է, Աստուած հեռի արասցէ, այնպէս բարկացաւ, ինչպէս որ եթէ Հրէից Ռաբբինն խաբէութեամբ խողի միս կերցուցած լինին . այնքան զայրացաւ, այնքան տրտնջաց, մինչև Սերոբէ վարժապետն բռնադատեցաւ մէկ նոր օրօրօցի երգ յօրինել, նոյնպէս ի դիմաց Աստուածածնի, նոր և այլ եղանակաւ . որովհետև նընջեա՞ որդեակն վրաց եղանակաւ էր : Այն ժամանակն հայրս, Սերոբէ վարժապետն Պատկանեան, ի 1802 թուին վերջն շարադրեց այն օրօրօցի երգն, որ Ներսիսին յոյժ հաճելի եղել : Երգն էր ի բերանոյ Աստուածածնի, առ իւր Աստուածորդին . և էր օրինակ այս :

Անհամեմատ և անսահման եղանակաւ յղացելոյդ, օր օր օր օր օր :

Սքանչելի օրինակաւ ի կոյս մօրէս ծնեցելոյդ, օր օր օր օր օր օր օր :

Ի յեսայեայ գուշակելոյդ, Էմմանուէլ մանկացելոյդ :

Ի Բէթլէհէմ յանշուք այրի՝ իչխան հովիւ մեզ յայտնելոյդ, օր օր օր օր օր :

Ի ռամկական դասուց հովուայ բնդ զօրս երկնից փառատրելոյդ, օր օր օր օր օր :

Նախապատում տեսանողաց բանից այսօր

կատարելոյդ :

Ծագմամբ լուսոյ աստեղ նորոյ մոգ արքայից յայտնեցելոյդ, օր օր օր օր օր օր :

Մինչև ծնեալ քո ի կուսէս՝ յուրոտս երկրի հռչակելոյդ, օր օր օր օր օր օր :

Ոսկի կնդրուկ պատարագօք երկրպագեալ պաշտեցելոյդ :

Այս երգն Ներսէս շատ էր սիրել, և միշտ երգել կուտայր իմացողներուն, և կըկամէր ազգային առնել . այդ պատճառաւ բազում օրինակք պարզագրեց և իւր ամեն բարեկամաց ցրուեց :

Այս մեջոցներն եկաւ Պօլիսէն Սերոբէի կրօնք եղբայրն Գերոբէն, որ սքանչելի ձայն ունէր իւր հօր նման՝ տէր Պետրոսի Պատկանեան, և բերեց Պօլիսէն՝ հենէ թօփսալանտըն դաղըն դումանի՝ տաճկերէն երգի եղանակն, որ աւելի հաճելի լինելով Ներսէս վարդապետին՝ հարկ դրեց Սերոբէ վարժապետին այն եղանակի վերայ ևս երգ մի յօրինել . և նա 1803 թուին շարադրեց ի բարձունս երկնից յարևելս ուղղեալ երգն . որ վերահաս վերափոխման տօնին երգեցին երկու եղբարք : Սորա իմաստս հանել էր մէկ երևելի իտալացի նկարչի պատկերէն, որ ձևացուցել էր զսուրբ կոյսն Մարիամ՝ յաթոռ բաղմեալ, ունելով ի գիրկս զՈրդին իւր մանկացեալ Աստուածն . շուրջ գաթոռովն դասք անմարմին զուարթնոց, ի գլուխ նորա պսակ, զանձամբ նորա արեգակն, ընդ գարշապարօքն լուսին : Այս երկու երգն Ներսէս մինչև իւր հայրապետութեան վերջին տարիքն գիտէր անգիր

և կըսիրէր յոյժ . և երբ եկեղեցւոյ մէջ կըսէր՝
փափաքանօք ունին կըգնէր և հեզիկ ձայնակից
կըլինէր :

Ներսէս՝ երգոց ունինդներոյ միջոցն կամտա-
գեր շարադրել տալոյ ժամանակն ևս չէր մոռա-
նար՝ թէ կայ Հայոց Հայրապետն կաթողիկոսն
Դանիէլ ի բանտի արգելական , և թէ էջմիա
ծինն է ի տառապանս ի ձեռս Դաւթի . այնքան
աղերսագիր մատուցանել տուեց Եփրեմին ի դի-
մաց բանտարկեալ Դանիէլի առ կայսերական
Դուռն Ռուսաց , որ կայսրն հրամայեց վրաս-
տանի կուսակալ Յիցիանովին երթալ յերևան ,
աղատել զԴանիէլ և բազմեցուցանել յաթոռ
Հայրապետական : Յիցիանով սակաւաձեռն զօ-
րօք գնաց Գանձակայ վերայ , Զաւաթ խանն ել
զօրութեամբ Պարսից ընդդէմ Ռուսաց , պա-
տերազմեցաւ , յաղթուեցաւ և փախաւ մտաւ
բերդն . Ռուսաց զօրքն պաշարեցին Գանձակն,
և սկսան գնդակոծ առնել . Պարսից Արիֆէի գի-
շերն որ մեծ բայրամ էր , մինչ ի լոյս պատե-
բազմեցան . լուսացաւ Յունվարի երեքն 1804
ամի . քաղաքն առնվեղաւ : Այս պատերազմի
մէջ վէրք ընկարաւ կոմս Վարոնցովի որդին Մի-
քայլ Մեմեսովինն որ դեռ ևս իւնքէռ էր , և
հրատարակեցաւ Ներսիսի խցի մէջ էջմիածին .
որքէն սրէն բարեկամացան , և մինչև ի մահ
բարեկամ մնացին :

Ծաթ Ալի շահն լսելով որ Գանձակ առնվեցաւ
և Զուաթ խանն սուինահար մեռաւ . եկաւ Ե-
րևան , հանել տուեց զԴանիէլ բանտէն , և կա-
մեցաւ ըստ թելադրութեան Դաւթի կաթողի-

կոսի՝ առ Յիցիանովն առաքել պատգամաւոր
հաշտութեան . և յորժամ Դանիէլ չի յանձն առ-
նոյր , կըհրամայէ տանիլ յաքսորս ի Մարազայ .
ուր և մնաց մինչև ի 1808 ամն : Դաւթի կաթո-
ղիկոսն ժամ դիպուկ համարելով՝ գանձ բազում
բերել տուեց Գրիգոր արքեպիսկոպոսէն , և ձե-
ռամբ Մելիք Աբրահամի կաշառաբեկ առնելով
Շահի շրջապատն եղեալ խաներու և Բէգերու
բազմութիւնն , հրաման հանել տուեց Շահէն
առ Մարազայի խանն որ Դանիէլի կեանքն բառ-
նալ տայ : Սորա աղաղաւ լացել էր երգաբանն
այս չորս տող երգով .

Կամակից են եղեռնութեան՝ չիք Գրիգորն
այն որ յաքսորման .
Մելիք Աբրամ ծեր Շուշանեան , և այլք
որ են մտօք ունայն :

Լսուել էր այն ժամանակն ի 1804 թուին ի
Տիխիս և ի բազում տեղիս , և Պերպէնսեանն
ևս կըլիչէ իւր հարիւրամեթի Հայոց Պատմու-
թեան մէջ , թէ երբ խանն ուղարկել է դահիճ
ի բանտն մահ տալ Դանիէլին , դահիճն տեսել
է՝ որ Դանիէլի մօտ նստած են երկու առիւծք .
զարհուրանօք փախել է , և եկել պատմել խա-
նին : խանն անձամբ զնացել է , և տեսել է նոյնն .
վասնորոյ պատուով հանել է բանտէն զԴանիէլ
և մի հայազգի մեծատան գերդաստանի մէջ
անգորր բնակութիւն է տուել : Հայրս՝ այս լսել
էր ի բազմաց , բայց աւելի կարևորութիւն չէր
տուել այս լոյն , մանաւանդ գեղարդակիրն ,
և Գրիգոր Պատրիարքն և այլ երևելիք ի Դա-
նիէլականաց՝ կասեն եղել է , թէ այդ Ներսիսի

հնարագիտութիւնն է , որ կարողացել է հրաշա-
դէտ կիւսահմայ Պարսից գիւրահաւանութենէն
օգուտ քաղել : Այնուհետեւ Ներսէս եկաւ Վո-
րոնցով կոմսի որդւոյ հետ Տփլսիս . և որովհետեւ
ժանտախտի պատճառաւ Սերոբէ Պատկանեան
գնացել էր Մուխրան , նա ևս գնաց և անդ շա-
րադրել տուեց Սերոբէ վարժապետին այն երգն ,
«Սրահար եղեր չար իշխան՝ թշնամի խաչին Զա-
ւաթ խան» : Որոյ վերջին տունն է . Ծագէր լոյս
տասին Յունվարի , հազար ութ հարիւր չորս ամի ,
մինչ զսոյն երգարանեցի , ըստ ձայնին Ռուս-
մարթլօպի . որ է երգ մի վրաց :

Ներսէս չչատացաւ այսու , այլ աղաչեց որ
Սերոբէ վարժապետն նոր ի նորոյ և ընդարձակ
փոքր ինչ երգէ Գանձակայ առումն . և նա գրեց
այն դիմառնական երգն . Ընդէր է քեզ կաս-
կած կրել , կամ զՌուսաց գալն ի միտ բերել
և այլն , որոյ ի վերջին տան կասէ , ի ծագել ե-
րից Յունվարի , հազար ութ հարիւր չորս ամի ,
ութերորդ սքանչելիք գործի , անդրանցեալ
գեթեթամբք աշխարհի : Եւ այս այն պատճառաւ
ութերորդ սքանչելիք կրկոյէ , որովհետեւ Նա-
տիր Շահն մինչ միապետէր՝ երկերիւր հազարօք
չրջէր , զԳանձակ առնուլ չգորէր . վասնզի ա-
նառիկ բերդ էր : Ներսիսի՝ Սերոբէի յետեւէն
ի Մուխրան երթալն ունէր առանձին շարժա-
ուիթ : Եփրեմ արքեպիսկոպոսն՝ որ Սերոբէին
յոյժ հարեանցի կրճանաչէր , բայց նորա հօրն
և պապուն քաջամասօթ էր , նորա գրիչն սիրե-
լով՝ կամեցաւ իւր մօտ ունենալ . բայց Սերոբէն
չկամեցաւ երթալ , և ոչ նորա բարեկամք խոր

հուրդ տուին . մանաւանդ տէր Առաքելն , որ
ընդ փոյթ զիւր որդին տէր Մելքիսեդեկն ու-
ղարկեց : Էանց այլ ևս ամ մի կամերկու , դար-
ձեալ հրաւեր գրեց Սերոբէին . առ այս նուագ
գրել էր և Ներսիսին , որ Սերոբէի կամքն հա-
մոզէ , և ուղարկէ : Երբ Ներսէս գնաց Մուխրան
տեսաւ որ Սերոբէն շարադրել է ի վերայ հըն-
գելի հարուածոցն Տփլսիսայ այս երգն . «Մար-
սափելի բարկութի՛ Տեառն մինչ մեզ հասանէր» :
Որոյ ի վերջին տանն ասած էր . էր հազար ութ
հարիւր և չորս՝ օրն նոր տարի , մինչ ի տղմուտ
Մուխրանի կարճոյ զայն յայտ արարի : Եփրեմ
նոյնն գրել էր և առ Երեանցի աւագ Վահրամ-
եանն , որ նա ևս համոզէ Սերոբէին դալ ի Ռու-
սաստան : Աւագ Վահրամեանն ևս ձայնակից
եղև Ներսիսին , և երկօքին ի բազում ժամա-
նակս անդադար յորդոր կրմատուցանէին Սե-
րոբէին երթալ առ Եփրեմ : Վերջապէս Սերոբէ
Պատկանեան յօժարեցաւ : Այս միջոց Ներսէս
անդադար երթևեկ կանէր յԷջմիածին և յԵրե-
ան և ի Թիֆլիզ և ի Մարագայ , ուր ամենայն
Դաւթեանք և Պարսիկք նորա մահն իբրև զոհ
մատուցեալ Աստուծոյ ի հոտ անուշից կրհամա-
րէին , և յատկապէս Շահն և Արքայորդին և
Երեանայ Սարգարն և ամենայն մեծամեծք
Պարսից՝ Ներսիսի անունն առ ատելութեան
Նուրսուզ կրկոյէին , և ուր ուրեք գտանէին՝
պիտի սպաննէին :

Առ վերջին աւուրս 1805 ամի , մինչ Սերոբէ
վարժապետն արդէն պատրաստուել էր յուղի
անկանիւ , Պետերբուրգէն մէկ ոտանաւոր բե-

րին, որպէս թէ աղայ Մարգարայ Զաքարեան
 Խոջենցի շարագրած . բայց Ներսէս բազում ա-
 մօք յառաջ քան զայն տեսել էր և ընթերցել
 ի Պօլիս, և Սերորէ վարժապետն ևս յետ դառ-
 նալոյն ի վանայ սրբոյն Ղազարու և ի Թրեստէ,
 նոյնպէս հանդիպել էր և կարդացել . որոյ սկըս-
 ուածն էր . Արի անձն իմ մեկուսացիր՝ ի բազ-
 մութեանց այս հեռացիր, զի ժամանակն է այ-
 լայլեալ, զուտ բարեկամ չմնաց :

Ներսէս վարդապետն և վահրամեան Աւագն
 սկսան ստիպել Սերորէ վարժապետին, որ նա
 այն ոտանաւորի հակառակն գրէ : Սերորէ վար-
 ժապետն բաց է բաց հրատարեցաւ, և նզով-
 իւք և երդմամբ ևս հաստատեց՝ որ այն ոտա-
 նաւորին հակառակ գրել բնաւին չի յօժարիր,
 մանաւանդ այն պատճառաւ, որ աղայ Մարգա-
 րըն՝ որպէս ամենեցուն յայտնի էր, նորա բա-
 րերարն է, երախտաւորն է, և նորա ուսման
 պատճառն է . և որ առաւելն է, այն ոտանա-
 ւորի մէջ չկայ ինչ հերքելի, որ ծայրէ ի ծայր
 ճշմարտութիւն է . բայց հնար չեղաւ Ներսիսի
 կամապաշտութեան յաղթել . երկուստեք բըռ-
 նագատեցին, և նա ախամայ յանձն առաւ գը-
 րել յայտնի ճշմարտութեան դէմ . ուր առաջին
 ոտանաւորն կրվերջացնէր չմնաց ասելով, սա ա-
 մենայն ուրեք մնաց կասէր :

Այս օրերս պիտի գայր Երևանէն աւագ վահ-
 րամեանի եղբայրն Գրիգոր վահրամեանն . և
 Սերորէ վարժապետի կինն՝ որ յղի էր՝ մերձ էր
 արդէն յերկունս : Ծնաւ նա իւր երրորդ որդին
 որ անուանեցին Պետրոս, կնքահայր եղև վահ-

րամեան Գրիգորն . և յետ քանի աւուրց Ներ-
 սէս նոր նամակ ստանալով Սերորէի մասին՝ Եփ-
 րեմէն, չափազանց թախանձանօք ստիպեց յու-
 զի անկանիլ . բայց Դաւթեանց մէջէն բազումք
 կային՝ որ չկամէին՝ որ Սերորէ անցանէ անդր
 քան զլերինս կովկասու : Վասնորոյ ժողովելէն
 նորա փոքրիկ վարժարանի մէջ գեղարդակիր
 Յսհաննէս Արքեպիսկոպոս, Գրիգոր Պատրիարք,
 Ներսէս, աւագ վահրամեան, Ֆիթոյեանց աղա,
 Հեքիմ Թաթուլ, Հեքիմ աղա (Ագափօն Դաւի-
 թիչի հայրն) և կըխօսէին, մինչ Սերորէն իւր
 թղթերն ի կարգի կըդնէր և իւր ճանապարհի
 պայիւսակի մէջ կըպահէր . յանկարծ Ներսիսի
 աչքին մի թուղթ երևեցաւ, յափշտակեց այն
 թուղթն և սկսաւ ընթեռնուլ : Սերորէ վար-
 ժապետն մի ոտանաւոր էր սկսել, բայց դեռ
 չէր պարզագրել, և ոտանաւորի առաջին երկու
 տունն այս էր,

Ի Բաբելոն տիպ դժոխոց՝
 վառեալ վարի անորակ բոց,
 Որ ոչ պագցէ երկիր կուոց՝
 իսկոյն անկցի յանչէջ հնոց :

Աւաղ աւաղ՝ ազգ Արամեան՝
 յոխորտածայն, այժմ անձայն՝
 Եմ լալի, այլ դու ողբալի :
 Կերպաւորիչն իդէայի՝
 զտեսակաւ պարագայի,
 Ոգւոց ոգել զոգւոյ տեսակ՝
 արտաքոյ է փիղիգայի : Աւաղ և այլն :

Ներսէս վարդապետն այս թուղթն ծալեց, և
 զրեց ծոցն և ասաց . այս այն ժամանակ կըդար-

ճուցանեմ՝ քեզ՝ երբ կըհանդիպինք իրերաց
միւսանգամ Եփրեմի դահլիճն : Եւ այսպէս այն
ոտանաւորն կորաւ . միայն երկու տունն՝ որ
գրեւոյ ժամանակն միտքն էր պահել մնացին , և
միւս օրն Ներսէս Աբուղարեան տէր Մովսէսին
յանձնեց , որ Սերորէի հետ ուղեկից լինի և ան-
ցուցանէ կովկասու լեռներէն , և հասուցանէ
մինչև Մողղակ . և այսպէս պատճառ առաւ
որ հայրս Տփխիսէն ելաւ և գնաց Եփրեմի վի-
ճակն ի Ռուսաստան , ուր և հասաւ Եփրեմին ի
Ղզլար քաղաքի :

ԾԵՐՈՒՆԻ ԳԱՐՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆՆԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0333651

